

**ҶОЙГОҲИ
НАМОЯНДАГОНИ ОЛИ
МИКОЛ ДАР РУШДИ ШЕЪРУ
АДАБ ВА АРҶГУЗОРИИ
СУХАНВАРОНИ АҲДИ ҒАЗНАВИ**

Холов Назармуҳаммад Ёрмуҳаммадович,
унвонҷӯи Марказии илмии Хуҷандии Академияи
миллии илмҳои Тоҷикистон (Тоҷикистон,
Душанбе)

**МЕСТО ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ
ДИНАСТИИ МИКОЛИ В РАЗВИТИИ
ПОЭЗИИ И ЛИТЕРАТУРЫ
ГАЗНЕВИДСКОГО ПЕРИОДА**

Холов Назармуҳаммад Ёрмуҳаммадович,
соискатель Худжандского научного центра
Национальной академии наук Таджикистана
(Таджикистан, Душанбе)

**THE PLACE OF THE
REPRESENTATIVES OF MIKOLI
DYNASTY IN THE DEVELOPMENT OF
POETRY AND LITERATURE
OF THE GAZNEVID PERIOD**

Kholov Nazarmuhammad Yormukhammadovich,
claimant for candidate degree of Khujand
Scientific Center under the National Academy of
Sciences of Tajikistan (Tajikistan, Dushanbe),
E-mail: holov88@list.ru

Вожаҳои калидӣ: Оли Микол, Абулфазли Миколӣ, Нишапур, Хуросон, шеър, адабиёт, муҳити адабӣ, пуштибонӣ

Дар мақола роҷеъ ба саҳми намояндагони Оли Микол дар пуштибониву гамхорӣ аҳли адаби шаҳри Нишапур ва минтақаи Хуросон сухан рафтааст. Қайд мешавад, ки намояндагони Оли Микол дар давоми асрҳои IX-XI дар соҳаҳои гуногуни сиёсӣ, адабӣ ва фарҳангии аҳди Аббосиён, Тоҳириён, Сомониён, Ғазнавиён ва Салҷуқиён ҷойгоҳи ҷаимрасе доштанд. Баёни ғазолияти сиёсӣ дипломатии Абӯнасро Аҳмад ибни Алӣ ал-Миколӣ ва Амир Ҳасанаки Миколи Нишапурӣ, ки дар замони Ғазнавиён ба вазорату раёсат расида буданд, ҷузъи асосии мақоларо таъкил медиҳад. Инчунин, дар он ҷиғунагии муносибати намояндагони Оли Микол, хусусан Абулфазли Миколӣ бо суханвароне чун Саолибӣ Бадеуззамон Ҳамадонӣ, ки бевосита дар китобхонаи Абулфазли Миколӣ ҳамсӯҳбату ҳамнишин ва меҳмони Миколиён буданд, матраҳ шудааст.

Ключевые слова: Династия Миколи, Абулфазли Миколи, Нишапур, Хурасан, поэзия, литература, литературная среда, почитание

В статье исследуется вклад представителей династии Миколи в развитие поэзии и литературы литературного круга Нишапура и Хурасана Газневидского периода. Отмечается, что представители династии Миколи в IX-XI веках занимали значительное место в различных политических, литературных и культурных сферах династий Аббасидов, Тохиридов, Саманидов, Газневидов и Сельджукидов. Подчеркивается, что представители этой династии, Абу Наср Ахмад ибн Али аль-Миколи и Амир Хасанаки Миколи Нишапури, славились хорошей политической и дипломатической деятельностью и достигли министерств и ведомств в период Газневидов. В статье также обсуждается отношение представителей династии Миколи, особенно Абулфазла Миколи, к таким мастерам слова, как Саолиби и Бадеуззамон Хамадони, которые были непосредственными собеседниками, соратниками и гостями Миколидов в библиотеке Абулфазла Миколи.

Key words: Mikoli dynasty, Abulfazli Mikoli, Nishapur, Khuroson, poetry, literature, literary environment, veneration

The article dwells on the contribution of representatives of Mikoli dynasty to the development of poetry and literature of the literary circle of Nishapur and Khurasan of the Ghaznavid period. It is noted that representatives of Mikoli dynasty referring to the IX-th – the XI-th centuries occupied a significant place in various political, literary and cultural spheres of Abbasid, Tokhirid, Samanid, Gaznevid and Saljukid dynasties. It is emphasized that the representatives of this dynasty, Abu Nasr Ahmad ibn Ali al-Mikoli and Amir Hasanaki of Mikoli Nishapuri had good political and diplomatic activity and reached ministries and departments during Ghaznavid period. The article also discusses the attitude of representatives of Mikoli dynasty, especially Abulfazl Mikoli, towards such masters of words as Saolibi and Badeuzzamon Hamadoni, who were direct interlocutors, companions and guests of Mikolis in the library of Abulfazl Mikoli.

Намояндагони Оли Микол дар тӯли асрҳои IX – XI, яъне дар тӯли беш аз се аср дар соҳоти мухталифи сиёсату давлатдорӣ ва адабу фарҳанги аҳди Аббосиён, Тоҳириён, Сомониён,

Ғазнавиён ва Салчукиён нақше мондагор аз худ гузоштаанд. Намояндагони маъруфи хонадони Миколиён, ки дар рушди шеърӯ адаби арабизабон дар доираи адабии Нишопури асрҳои X-XI бо химояти аҳли адаб ва гиромидошти сухани онҳо саҳми бузург гузоштаанд.

Яке аз афроди номвари Оли Микол падари Абулфазл буд, ки номи ӯ дар “Тарҷумаи “Таърихи Яминӣ”” Абӯнаسر Аҳмад ибни Алӣ ал-Миколӣ забт шудааст. Насаби пурраи ӯро профессор Н. Зоҳидӣ чунин нишон додааст: «Абӯнаسر Аҳмад ибни Абулқосим Алӣ ибни Исмоили Миколӣ (ваф. пеш аз с.416/1025)» [3, с.64]. Абӯнаسر аз рӯи таърифи муаллифи «Таърихи Яминӣ» - Абӯнасри Утбӣ «аз зумраи фузалои Нисобур, ораста ба фазли мавфур ва ба адаб машхур» буд. Оли Микол, ки ирқан ҳама хушманду бофаросат буданд, мавқеи сиёсӣ ва маънавияшонро баробари мероси моддии худ аз насл ба насл интиқол меоданд. Абӯнаسر меросбари ҳамин арзишҳои хонаводагӣ ба шумор мерафт. Ӯ дар миёни аҳли сиёсат бо донишу заковати беҳамто аз ҷойгоҳи хос бархурдор буд. Дар сиёсат ончунон хираду таҷриба дошт, ки: «агар хостӣ, миёни сиххату мараз чамъ кардӣ ва агар хостӣ миёни чавҳару араз тафриқ андохтӣ ва асрори замоиру астори масоир пеши назари басирати ӯ равшану пайдо будӣ» [8, с.178]. Аз мактуби ӯ ба Шамсулмаолӣ Қобус пайдост, ки дасти тавоно дар фанни китобати расоил дошта, нозуқиҳои ин пешаи муҳимро мукамал аз бар намудааст. Саховатмандию бахшандагии ӯро дар шеърҳои баландаш мешавад мушоҳида кард:

بَانِي الْعُلَى وَالْمَجْدِ وَالْإِحْسَانِ	وَالْفَضْلِ وَالْمَعْرُوفِ أَكْرَمُ بَانَ
لَيْسَ الْبِنَاءُ مُشِيدًا لَكَ شَيْدُهُ	مِثْلَ الْبِنَاءِ يُشَادُ بِالْإِحْسَانِ
الْبُرِّ أَكْرَمُ مَا حَوْتُهُ حَقِيبَةٌ	وَالشُّكْرُ أَحْسَنُ مَا حَوْتُهُ يَدَانِ
وَ إِذَا الْكَرِيمُ مَا مَضَى وَ وُلَى عُثْرُهُ	كَفَلَ الصَّنَاعَةَ لَهُ بِعُثْرٍ ثَانِ [8, с.178]

(Яъне: Созандаи бинои бузургӣҳо, бахшандаи некӣ ва фазлу эҳсон, ки аз беҳтарин созандагон аст.

Беҳтарин ва баландтарин биное, ки барои ту сохта шуд, ҳамоноест, ки асоси он бар эҳсон бино ёфта бошад.

Некӣ беҳтарин чизест, ки дар қулбор аст ва ташаққур беҳтарин ҳадаест, ки дар рӯи дастон аст.

Вақте инсонӣ бузургвор умраи ситарӣ шуда, даргузаит, зикри хайри ӯ барояш умри дубора мебахшад].

Шоирони садаи даҳум дар мадҳи Абӯнаسر ашъори мадҳии фаровоне сурудаанд. Аз рӯи ситоиши Абӯбакри Хоразмӣ, ки дар қасидае ишора ба қарама бахшандагӣ ва меҳрубонии ӯ нисбат ба мардуми хоҳандаву ниёзманд мекунад, пайдост, ки Абӯнаسر идомабахшандаи фарҳанги мардумпарварии хоси Миколиён буд:

الْوَفْرُ عِنْدَ نَوَالِهِ وَ التَّيْلُ عِنْدَ سُؤَالِهِ وَالْمَوْتُ عِنْدَ صِيَالِهِ [8, с.180]

(Яъне: Хайру эҳсонӣ ӯ зиёд буда, аз вай пурсидан айни мурод аст ва дар ҳамлаи марги душманон қарор дорад].

Бо ин ҳама донишу биниш, саховату қарампешагӣ ва мақоми сиёсиву адабӣ Абӯнаسر аз хеш ифтихор намекард, балки аз фарзандони донишманду боҳуши худ меболид. Инро мо дар ҷумлаҳои зерин мушоҳида намуда метавонем: «Аз мафоҳири Абӯнасри Миколӣ ду писар буданд, ки ҳар як кавкабе буд дар самои сиёдат ва бадре бар уфуқи саодат, меҳтарин амир Абулфазл ва кехтарин амир Абӯиброҳим ва ҳарду дар улувви дараҷот чун Фарқадайн буданд ва дар шуҳрати фазл чун наййирайн» [8, с.180]. Абӯнасри Миколӣ дар қорҳои сиёсӣ ҳамчун як маслиҳатчию мушовир ба ҳуққому давлатдорони замон содиқона хидмат мекард. Султон Маҳмуд барои шикаст додани охирин намояндаи Оли Сомон – Мунтасир ба Нишопур назди бародари худ Наср ҳаракат кард ва Имоми ҳадис Абӯтаййиб Саҳл ибни Сулаймон ас-Саълукиро бо чамъе аз аъёнӣ раоӣ султон барои эҷоди мусолаҳа ба назди Эликхон фиристод. Ба ҳайати мақкур Абӯнасри Миколӣ ҳамчун шахси сиёсатмадор ва дипломат ҷалб шуда буд.

Ширкати ӯ дар ин навъ қорҳои муҳими сиёсӣ шаҳодат аз мавқеи баланд ва мақоми Оли Микол дар арсаи сиёсат медиҳад. Абӯнаسر ибни Аҳмади Миколӣ дар миёнҷигарихи сиёсӣ гоҳе на ҳамчун як узви вобаста, балки ҳамчун як шахси асосӣ ва меҳварӣ низ иштирок мекард. Соли 980 м. вақте Абулҳасани Симҷурӣ аз рафтори беҳирадонаи худ нисбат ба ҳуққи амири Сомонӣ дар азли ӯ аз мансаби раёсати Хуросон пушаймон шуд, Абӯнаسرро бо афроди маъруфи Нишопур барои узрҳои ба Бухоро фиристод.

Оли Микол адабиётдӯсту фарҳангпарвар буданд ва ба аҳли адаб эҳтироми фавқуллода зоҳир мекарданд. Абубакри Хоразмӣ ҳам вақте ба Нишопур ворид шуд, ӯро Абӯнасри Миколӣ хуш пазируфт. Ин пазириши гарми Абубакр Хоразмӣ аз тарафи Абӯнасри Миколӣ сабаб бар он

гардид, ки минбаъд Саолибӣ ўро ба устодӣ пазирад ва доманахро сахт гирад. Саолибӣ дар омадани устоди худ ба Нишопур ва қабули ӯ аз тарафи Абӯнаср чунин гуфтааст:

«و وافي نيسابور و اتصل بالأمير أبي نصر أحمد بن علي الميكالي و استكثرت من مدحه» [7, с.204].

(Тарҷума: *Ва ба Нишопур омаду ба Амир Абӯнаср Аҳмад ибни Али Миколи пайваст ва ўро бисёр мадҳ кард.*)

Аз рӯи таъкиди Саолибӣ бармеояд, ки хонаи Абӯнаср ҷои сарчамъ шудани аҳли адаб буда, шоирону нависандагони дигар шаҳру вилоят низ аз олиҳиммати ва адабпарварии ин хонаводаи Миколи хабардор буданд. Агар нафаре аз онҳо ба Нишопур омадани мешуд, ҳатман ба даргоҳи Миколиён, хоса Абӯнаср меҳмон мегашту аз лутфу икром ва бахшишу саховати эшон баҳраманд мегардид.

Абӯбақри Хоразмӣ вақти вуруд ба Нишопур ва даргоҳи Абӯнаср ўро чунин мадҳ карда буд:

فَدَيْتُكَ مَا بَدَأَ قَصْدُ خُرٍّ سَوَّكَ مِنَ الْوَرَايِ الْأَبْدَالِي
وَأَنَّكَ مِنْهُمْ وَكَذَّاكَ سَطَا مِنَ الْمَاءِ الْفَرَادُ وَالْأَلِي
وَتَسْكُنُ دَارَهُمْ وَكَذَاكَ مَسْكَنِي الْحِجَارَةِ وَالزُّرْدِ فِي الْجِبَالِ [7, с.22]

(Яъне: *Фидоят шавам, ҳаргиз аз миёни мардум ба зехнам озодае гайри ту нарасид, магар он ки ту ба хотирам омадӣ.*

Ҳарчанд, ки ту аз зумраи дигаронӣ, аммо дурру марворид низ аз даруни об ба даст меояд.

Ту дар ҳавли онҳо зиндагӣ мекунӣ (аммо, бидон ки-Х.Н.) ҷойгоҳи сангҳову зумурад низ дар миёни куҳҳо аст).

Мадҳияи боло гувоҳи он аст, ки Абӯнаср аз зубдагони шаҳри Нишопур ба шумор омада ва мисли ӯ дар саховату бахшиш ва адабпарварӣ дар он шаҳр мавҷуд набуда, ки Абӯбақри Хоразмӣ бо умедворӣ ба мадҳи вай пардохтааст.

Абубақри Хоразмӣ баъди тарки Нишопур дар Систон ба мадҳи волии он Тохир ибни Муҳаммад пардохт ва мавриди иззату эҳтиром қарор гирифт. Аммо аз фарти шухрату ҳирс ба ҳачву истехзои Тохир пардохта, он ҷо зиндонӣ шуд. Аз зиндон ба Амир Абӯнасри Миколи шеъре навишта, бо тамсилҳои қиёсӣ худро аз тарки даргоҳи вай пушаймону фиребхӯрда ба қалам медиҳад [7, с.205]. Шеъри саропо аз пушаймони Абӯбақри Хоразмӣ бори дигар шаҳодат аз он медиҳад, ки хонаводаи Миколиёни муқими Нишопур воқеан адабпарвару фарҳангдӯст ва инсонгаро буданд. Агар чунин намебуд, шояд аз зиндон истода ба мадҳи онон намепардохт.

Абӯнаср на танҳо ба Абубақри Хоразмӣ, балки барои хотири ӯ ба шогирдонаш низ дасти ёрӣ дароз карда, ҳочоту ниёзи эшонро саховатмандона мебаровардааст.

Аз чехраҳои адабии дигаре, ки аз меҳрубониҳои Оли Микол, бавижа аз Абӯнаср, бархурдор шудааст, ин Бадеуззамони Ҳамадонӣ мебошад. Ӯ дар ҷумлаҳо ва байти зерин Абӯнасри Миколиро сарвару амири худ дониста, бо истифода аз санъати ташбеҳ ва суханоронӣ ба худ хос мақсадашро баён намудааст:

«أنا في خدمة الأمير الرئيس - أطال الله بقاءه - مترجح بين أن أشربها زنتلة ولا أسبغها؛ وألجج منها مضعه ولا أجيها؛ و بين أن أطويها على عرها ولا أرضع أخلاف ذرها:

فَلَا نَفْسِي تُطَاوِلِي لِرِفْضٍ وَلَا هِمِّي تُؤَطِّئِي لِخَفْضِ» [7, С.280-281]

(Яъне: *Ман дар хидмати амиру сарварам, Худованд умру бақояширо тӯлонӣ гардонад, мураддадам миёни ин ки онро чун обе гилолуд таҳаммул кунам ва гувориши насозам ва чун луқмае нахоида дар даҳон нигоҳ дораму фуру набарам ё ин ки ба сабаби бади он раҳояи созам ва онро дарҳам печаму аз он баҳраманд нагардам:*

Маро на нафсам барои тарки ӯ во медорад ва на ҳиммати воляам омодаи пазируфтани ин хорику суқут мебошад).

Мақсади Бадеуззамони Ҳамадонӣ дар навиштаи мазкур хеле мубҳаму печида аст. Зеро ӯ табиатан шояд буда, ки барои нишон додани қудрати шоирӣ худ ва афзудани обрӯву эътибор ҳар киро аз ҳукму сарватмандон, дилаш меҳоста мадҳ мекардааст. Одатан, якеро мадҳ кардаву дигареро раҳо карда, фақат дунболи мақсади худ будааст ва ҳатто мамдуҳонаш ба ҳамдигар душман бошанд ҳам, барои ӯ фарқе надоштааст.

Аз хилоли калимаҳои бо санъат паси ҳам чидашудаи Бадеуззамон дар мавриди Абӯнаср чунин андешаҳои хондан имкон дорад: Ман аз лутфу марҳамат, меҳрубониҳои зиёди сарвару амирам дар ҳайратам. Намедонам, ки ӯ дар ивази ин қараму эҳсон аз ман чӣ умедвор аст. Агар ман тарки хидмати ӯ кунам, чи ҳолу ҳодиса маро пеш меояд? Ба ин саволҳо ҷавоб меҷӯям намасам. Ин дудилагиву тардид маро дар хидмати сарварам Абӯнаср муаллақ гузоштааст.

Дар ҷои дигар Бадеуззамон бо шукргузорӣ аз дастгириҳои Абӯнасири Миколӣ дар васфи ӯ навиштааст: «Агар шайх (Абунасири Миколӣ-Х.Н.) аз қарам фирор ҳам кунад, қарам дунболагири ӯ хоҳад шуд, агарчи парешонаш кунад, боз ҳам гирди ӯ ҳалқа хоҳад зад, агар ба ихтиёри худ назди лутфу қарам наомад, он иҷборан назди шайх хоҳад омад» [6, С.103-104]. Бадеуззамони Ҳамадонӣ дастгири мададгори маънавиву моддии худ амир Абӯнасири Миколӣро бартар аз ҳама мардум доништа ва ӯро бо хуршеди коинот қиёс кардааст: «...Қасе аз мардум бо ӯ дар қиёс намеояд, тавре, ки хуршед дар маҷрои ситорагон сайр нахоҳад кард» [4, с.181].

Абӯнасири Миколӣ ягона шахсияте аз хонадони Миколӣён нест, ки Бадеуззамон ӯро мавриди мадҳу ситоиш қарор додааст. Ахбори Саолибӣ ва муаллифони дигар гувоҳ бар онанд, ки Бадеуззамон бо намояндагони дигари ин хонадон, аз ҷумла бо Абӯҷаъфарӣ Миколӣ муносибати наздик дошт ва онҳоро низ дар ашъораш васф кардааст [7, с. 284]. Ҳамчунин номаҳои ӯ ба унвони Абубакри Хоразмӣ ва Амир Абӯнасири Миколӣ баёнгарӣ робитаи ӯ ба ҳавзаи адабии Нишопур баъди иқомати яқсола дар ин шаҳр мебошад.

Аз намояндагони номвари хонадони Миколӣ, ки аз падари Абулфазл – Абӯнасири Аҳмад ибни Абулқосим Алӣ ибни Исмоили Миколӣ (вафоташ пеш аз соли 1025 м.) тахминан панҷ-даҳ сол пештар даргузаштааст, ин Ҳасан ибни Муҳаммад Микол, мулаққаб ба сайид-ул-қуффоҳ ва маъруф ба Амир Ҳасанакӣ Миколӣ Нишопурӣ (қушташуда дар с. 1031м.) аст. Бино ба навиштаи муаллифи «Дастур-ул-вузаро» ба «улувви насабу қамоли ҳасаб ва вуқуф бар дақоиқи умур» охири вазир султон Маҳмуд Ғазнавӣ таъин шуда буд. Ошноии Маҳмуд бо ин намояндаи баҳуши хонаводаи Миколӣ ханӯз аз замоне, ки ӯ дар Нишопур ҳамчун коргузори Сомониён фаъолият мебард, ҳусни оғоз пазируфта буд. Низоъ ва кашмакашҳои дохилии шаҳри Нишопурро, ки хуфя сурат мегирифтанд, Маҳмуд маҳз бо дастгириву кӯмак ва маслиҳатҳои Ҳасан ибни Аҳмади Миколӣ яқтарофа қарда тавонист. Ҳангоме, ки Маҳмуд ба салтанат расид, раёсати шаҳри Нишопурро бар ӯ дод. Ҳамкориҳои дурбинонаи Ҳасан ибни Аҳмади Миколӣ бо Маҳмуд албатта ба фоидаи мардуми Нишопур анҷом ёфт. Ободонии шаҳри Нишопур дар замони раёсати Ҳасан ибни Аҳмади Миколӣ то ба дараҷае афзуд, ки мусофирон аз тамошоии биноҳои навбунёди шаҳр сер намешуданд. Таъбири «сарову кушкҳои ҳасанакӣ», ки Байҳақӣ зимни нақли ҳикояти арӯс овардани Масъуд аз Гургон, дар асараш ба қор мебарад, далел ба сухани боло шуда метавонад: «Абдучаббор писари Ҳоҷа Аҳмади Абдуссамад аз Гургон бо арӯси Масъуд бозгашт ба Нишопур ва маҷлиси бошуқух тартиб доданд ва занони руасо, қузот, фуқаҳову ақобиру амом дар ҷашн ширкат карданд ва сарову кушкҳои ҳасанакӣро чун фирдавси аъло биёростанд ва зани ӯро дар он ҷо фуруд оварданд. Ва он шаб Нишопур чун рӯз шуда буд аз шамъову машъалҳо» [7,с.19].

Ҳасанак ғайр аз қасру кӯшкҳои дар шаҳри Нишопур бино кардааш, боз дар Шодех ном мавзеъ, ки берун аз шаҳр воқеъ шуда буд, биноҳои барои тафреҳи худ ва пешвозу гусели ашхоси обрӯманд бунёд карда буд. Вақте лашқари музаффарӣ Масъуд дар 19-уми августи соли 1030 баъди шикасти додани сипоҳи Маҷдуддавлаи Дайламӣ ба Нишопур ворид шуд, нишопуриён биноҳои Шодехро, ки ба Ҳасанак мутаалиқ буд, гилемҳои зебо густарда, ороишҳо доданд.

Бидуни шакку шубҳа метавон гуфт, ки дар Нишопур мақоми сиёсӣ ва нуфузи маънавии намояндагони Оли Миколӣ дар замони раёсати Ҳасанак Миколӣ ба авҷ расида буд. Таваҷҷӯҳ ва муҳаббати султон Маҳмуд ба ин марди ниҳоят зираку донишманд ва сиёсатмадор боис шуд, ки ӯро ба Ғазна фириштад, то дар ҳалли масоили сиёсӣ иҷтимоии пойтахти Ғазнавиён донишу тадбироташро ба қор бурда, мардуми шаҳро бозор ва аёну ашрофи онро зерӣ назорат қарор диҳад, амниятро осоиштагии сиёсиро эҳё намояд. Аз Нишопур ба Ғазна фириштада шудани Ҳасанак, аз як тараф агар далели аз афроди ниҳоят бозғимоди Маҳмуди Ғазнавӣ будани вай бошад, аз ҷониби дигар метавон ҳадс зад, ки Маҳмуд бо истифодаи усули айёрони худ ӯро бо тавфиқи вазифаи пурмасъулият мавриди санҷиши худ ва ғазнавиён қарор дод. Маҳмуд пас аз азли Аҳмад ибни Ҳасан Маймандӣ ӯро ба вазорати худ баргузид [5,с.151].

Сарбаландии тоҷиконаю устуворӣ бар андеша, густохию бебоқӣ ва тундзобонию сахтгирӣ, вафодорӣ ба аҳд ва итоат ба як ҳоҷа аз миёни хонаводаи миколӣ дар шахси Ҳасанакӣ Вазир ба мушоҳида мерасад. Маҳз ҳамин ҳислатҳои боис шуд, ки умарову ҳуққоми давр бар ӯ душманӣ варзанд ва ба қарматӣ будан мутаҳҳамаш созанд, то обрӯяшро назди Маҳмуд коста гардонанд. Аммо амалӣ шудани ин қасди бади онҳо муддате тӯл кашид. Душманони Ҳасанак баъд аз сари Маҳмуд писараш Масъудро, ки ба ҷои падар соҳиби тахт шуд, бар ӯ шӯронида, тавонистанд ба мақсади худ расанд. Ниҳоят дар соли 1031 м. Ҳасанакӣ вазир ба иттиҳомӣ қарматигарӣ аз мансаб озод ва ба дор кашида шуд.

Ҳасанакӣ Миколӣ бо фаросату дониш ва шуҷоату бебоқӣ дар арсаи сиёсат обрӯву нуфузи хонадони Миколӣро баланд бардошт. Табиист, ки дар муддати раёсати Нишопур ва вазорати

Ғазнинро бар уҳда доштаниш Миколиён мавқеияти худро дар ҳама ҷабҳа тавонистанд боз ҳам устувортар созанд ва ба ин васила дар рушду нумуи илму адаби арабиабони замони худ саҳмгузор бошанд [7, с.82].

Тахмин меравад, ки баъди ба Ғазна рафтани Амир Ҳасанаки Вазир раёсати Нишопур ба ихтиёри Абӯнаسر гузашт. Пас аз даргузашти Абӯнаسر дар соли 1025 идораи шаҳри Нишопур бар уҳдаи писараш Абулфазл интиқол ёфт. Дар сарчашмаҳои таърихӣ ва адабӣ пеш аз зикри номи падару писар – Абӯнасеру Абулфазл овардани унвони «амир» ишораи саҳеҳу равшан бар раёсати онҳост. Аз ин рӯи баҳси боло бармеояд, ки миёни Оли Микол дар баробари дӯстиву рафокату ҳамдигарфаҳмӣ рақобату муҳолифат ҳам вучуд доштааст.

Бо вучуди ин ҳам аҳли адаб ба намояндагони Оли Микол эътиқоду ихлоси бузург доштанд. Яке аз чунин ашхос Саолибист, ки аз дӯстони наздики Абулфазли Миколӣ маҳсуб меёбад. Ин ду нависандаю шоир миёни ҳам муносибату робитаи қавию ногусастани доштанд. Вақте Саолибӣ баъди панҷ соли иқомат дар Ғазна ба Нишопур баргашт, аввалин касе, ки ўро пешвоз гирифт, дӯсти деринаш Абулфазл буд. Ў барои Саолибӣ ончунон шароиту имконоте фароҳам овард, ки дӯсташ бо оромиши дил ва осоиши тан ба офариниши осори нав ва бозофариниши навиштаҳои кӯҳани худ оғоз кард. Бародари Абулфазл – Абӯиброҳим Наср ибни Аҳмади Миколӣ ҳам дар ҷуду бахшиш кам аз бародар ва падари худ набуд. Саолибӣ бо дастгириву пуштибонии ин ду бародар имкони мулоқоту ҳамоиш бо бузургоне чун Абумансур Яҳё ибни Яҳёи Котиб ва ду писари ӯ Абулвафою Абусалама ва Абулаъло Муҳаммад ибни Ҳасан Сӯфий Басрӣ пайдо карда тавонист. Дар мавриди дӯстиву ҳамкориҳои Саолибӣ ва Абулфазли Миколӣ адабиётшинос Амонов Саидҷон дар рисолаи номзадии хеш ба таври иҷмолӣ ва фишурда маълумот додааст [1, с.17-19]. Саолибӣ дар китобхонаи Абулфазл китоби «Симор-ул-қулуб»-ро таълиф карда, ба мушаввиқу ҳомии меҳрубонаш – Абулфазли Миколӣ ҳадя кард. Саолибӣ, ки осори адабии ҳамзамонони хеш низ бевосита мавриди омӯзишу таҳлил қарор меод, дар муддати кӯтоҳ ашъори обдори ҳомию сарпарастии хешро низ мутолиа намуда, гузидае аз онҳоро дар «ал-Мунтаҳал» ном маҷмӯа ҷамъоварӣ кард. Абулфазли Миколӣ дар шаъни дӯст ва ҳамқалами худ Саолибӣ шеър сурудааст [7, с.88]. Шоир Абуҳафе Умар ибни Алӣ Мутаваъӣ аз хидматгузори даргоҳи Абулфазли Миколӣ буд [7,с.90]. Табиист, ки мисли ӯ барин шоирону адибон дар атрофи Саолибӣ бо мусоидати сиёсати оқилонаи Абулфазли Миколӣ гирд омада, маҳфилу нишастҳои адабӣ доир мекарданд. Абулфазли Миколӣ чун пешгузаштагонаш дар радифи сиёсатмадороне, ки ба адабиёт гироиш доштанд, қарор дошт. Аммо ишқу алоқаи ӯ аз сиёсату ҳукумат дида ба шеър адаб ва шоирону адибон нисбат ба гузаштагонаш зиёдтар эҳсос мешавад. Ин нуктаро муаллифи «Ҷоҳизи Нишопур» чунин таъкид кардааст: «...Бояд ба афроде чун Абулфазли Миколӣ, Абулфатҳи Бустӣ, Абунасри Утбӣ, Абунасер Саҳл ибни Марзбон, Бадеуззамони Ҳамадонӣ ишора кард, ки ҳарчанд бархе аз онон бо дастгоҳҳои ҳукумати иртибот доштанд, аммо равобити дӯстонаи онон бо якдигар он қадар амиқу ногусастани буд, ки умурӣ сиёсӣ ҳеҷ таъсире дар он пайванд наметавонист дошта бошад» [7,с.95].

Абулфазли Миколӣ, баробари додани иҷозати истифода аз китобхонааш, Саолибиро, ки истеъдоди фавқулодаи эҷод дошт, ба навиштани ин ё он асар дар мавзӯҳои гуногун ташвиқ менамуд. Ишораи зайли Саолибӣ далели ин суҳан дар мавриди иншои асари фароғи зарбулмасалу мақолҳои арабии исломию тоисломӣ «Сеҳр-ул-балоға ва сирр-ул-бароа» шуда метавонад: «Ва (нигориши) он бад-он сабаб буда, ки ифтихори ҳузур дар китобхонаи Амири ягона ва беҳамто Абулфазл Убайдуллоҳ ибни Аҳмади Миколиро ба даст овардам, ки умри худованди он китобхона бо афзоиши тӯли умри амир бияфзояд, бо номи вай ороста гардид. Худованд бо бақои ёду зикри ӯ, бар давоми он бияфзояд» [7,с.126].

Саолибӣ, чи тавре аз қайди худаш дар «Симор-ул-қулуб фи-л- музоф ва-л-мансуб» пайдост, барои Абулфазл дар ҷавоби меҳрубониву ғамхориҳои пайваста ду китобе бо номи «Ҳасоис-ул-булдон» ва «Фазлу ман исмуҳу Фазл» иншо ва ҳадя намуд [2,с.545]. Муҳаққиқи эронӣ Муҳаммад Боқир Ҳусайнӣ менависад, ки Саолибӣ Абулфазли Миколиро, ки дар адабу балоғат соҳибсабқу назар буд, борҳо аз каломи шево ва тасвирҳои мунҳасир ба фарди ашъори ӯ ситоиш карда, мувофиқи завқу дархурди ин адиби забардаст асарҳои «Сеҳр-ул-балоға ва сирр-ул-бароа», «Ҳасоил-ул-булдон», «Симор-ул-қулуб» ва «Фикҳ-ул-луғат»-ро таълиф ва ба ӯ бахшидааст [7, с.123]. Дар ҳавзаи адабии Нишопур ва умуман Хуросон Саолибӣ аз зумраи адибоне ба шумор мерафт, ки дар ҳамкориву робита бо ҳокимону давлатдорон ва сиёсатмадорон касе аз ҳамзамононаш бо ӯ баробар шуда наметавонист. Зеро Саолибӣ ниҳоят доно ва сиёсатмадори воқеӣ буд, вазъи сиёсиву иҷтимоӣ ва қоидаҳои нонавиштаи зиндагии замони худро хуб медонист ва онро дар амал татбиқ мекард. Албатта, ин навъ биниши ӯ аз робитаву дӯстияш бо Абулфазл ва то андозае тақия бар пуштибонии сиёсии Миколиён аз вай низ сарчашма мегирад.

Саолибӣ дар таълифи осори адабӣ бештар ба вазъи сиёсӣ аҳамият дода, дар фаъолияти адабиаш шебу фарозҳои сиёсати замонро огоҳона ба назар мегирифт.

Саолибӣ бо дархосту пешниҳоди Абулфазл ба таълифи китобе дар лугат ҳиммат гумошт. Бо баҳрабарӣ аз китобҳои китобхонаи амир ба таснифи «Фикҳ-ул-лугат» ва «Сирр-ул-ъарабият» муяссар гашт. Барои ин ки Саолибӣ ин асарҳоро иншо намояд, Абулфазл Миколӣ дар мавзее барои ӯ нишамане фароҳам сохт ва тамоми манобеъ ва марочеъро дар ихтиёри вай гузошт. Ҳамин пуштибониву ҳимояти Абулфазл буд, ки Саолибӣ соли 1033 м. ба Султон Масъуд, ки озими Бағдод буду дар Нишопур фуруд омад, бо чанд қасида ӯ ва вазираш Абӯнаслр Аҳмад ибни Муҳаммадро васф карда, китоби «Хос-ул-хос»-ро ба шайх Ораз Абулҳасани Мусофир ибни Ҳасан эҳдо кард. Ба ҳамроҳи дигари амир Ҳасан Иброҳими Самурӣ, ки аз китоби «Фикҳ-ул-лугат» саҳт шигифтзада шуд буд, хулосае аз онро ба номи «Хасоис-ул-лугат» тухфа дод. Он рӯзҳо Саолибӣ дар кори танзими такмили «Ятимат-уд-дахр», яъне «Татимма»-буд, фурсатро ғанимат шумурда, онро ба итмом расонида, ба шайх Муҳаммад ибни Исо ал-Кархӣ - дӯсти дерини худ, ки ӯ низ ҳамроҳи султон Масъуд омада буд, пешкаш кард.

Саолибӣ низ дар баробари караму бахшиши Абулфазл хомӯш наменишаст. Албатта дар ҳаққи Абулфазл суҳанҳои баланди зиёде гуфта, қарзи дӯстии худро дар назди ӯ то андозае ҳам бошад, кам мекард:

هَيْهَاتُ أَنْ يَأْتِيَنَّ الزَّمَانُ بِمِثْلِهِ إِنَّا لَزَمَانٌ بِمِثْلِهِ لَبَحِيلٌ [7, с.141]

(Яъне: *Афсӯс, ки рӯзгор монанди ӯ дигар надид наоварад, зеро рӯзгор тангчаимтар аз он аст, ки дигарро ба монанди вай биофарад*).

Дар байти мазкур беназириву бемонандии Абулфазл ситоиш шудааст. Дар шеъри дигар Саолибӣ Абулфазлро ба «каъбаи ҳама бузургвориҳо», «қиблаи орзуҳо», «пешонии ҳама зебоиҳо» «чехраи ҳамаи камолот», «ситораи хушбахтӣ», «омили эҳсону дастгирӣ аз ниёзмандон», «ниҳоят бахшанда», «моҳи тобони хонандони Микол», «фасеҳу балеғ» монанд кардааст [7, с.141-142].

Аз миёни осори Саолибӣ шеърҳои пайдо мешаванд, ки дар он доир ба асп ҳадя кардани Абулфазл ишораҳо рафтааст:

لِي سَيِّدٍ مَلِكٍ عَدَا فِي بُرْدَتِي مَلِكٍ وَ هُوبٍ
لَا بِالْجَهْلِ وَلَا الْمَلِي وَ لَا الْقَطُوبِ وَلَا الْغُضُوبِ
قَدْ جَادَ لِي بِأَعْرَ أَنْ ----- عِلَّ بِالشَّمَالِ وَ بِالْجُنُوبِ
لَا بِالْقَطُوفِ وَ لَا الشَّمُوسِ وَ لَا الْقُمُوصِ وَ لَا الشُّوبِ [7, с.15]

(Яъне: *Маро сарваре соҳибмулку фариштаҳӯ аст, ки дар чомаи подшоҳи бахшанда даромадааст*).

На ноогоҳу бетачриба ва на дилтангу беқарор ва на абусу турирӯ ва на тундмизочу интиқомчӯ аст. Маро аспе сапедпешонӣ наъл намуда, чун боди шимолу ҷануб сареъу чобук бошад, ато кардааст. Он на ба оҳистагӣ роҳ мераваду ба ҳаво меҷаҳад ва на саркашу ромнашуданист ва на соҳибаширо бар замин мезанад ва на аспест хирасар, ки дастонаширо баланд кунад ва бар рӯи ду пой бистад).

Аз мазмуни байтҳои фавқуззикр равшан мешавад, ки дар эҳсони бахшиш ва бузургию ҳашамат Абулфазл ҳатто бо шоҳ баробар мебошад. Зеро ӯ ба шоир аспи бодпо ҳадя кардааст.

Робитаи дӯстии ин ду нафар ончунон наздику беғаразона будааст, ки Саолибӣ чое аз дӯсташ Абулфазл шикоят мекунад, ки чаро ту чун мисли гузашта маро ёд намекуни. Аҳди дӯстии қадим чӣ шуд? Ту чун Сулаймон, ки ҳодӣ буди аз ҳоли парандагон хабар дошту шонасаракро мепурсид, маро суроғ намекуни? [7, с.167]. Муҳаммадхусейн Боқирӣ зимни баррасии вижагиҳои насри Саолибӣ бо овардани ҷумлаҳои бидуни такаллуфу сохтакории шоирона ва аз самими қалб навишташуда, ки бозгӯкунандаи дӯстии содиқонаи Абулфазл аст, чунин менависад: «Вақте аз Абулфазл, ин ёри дерина ва рафиқи ҳамешагӣ, суҳан мегӯяд, зебоии калом падидае нест, ки ӯ ба амд гуфтараширо бад-он ораста карда бошад, зеро ҷӯшиши эҳсосоти дарунии муаллиф дар ин ҷой маҷола барои тафаккур чиҳати орогани калом ба ӯ намедиҳад, балки ин авотиғи ростин ва содиқонаи ӯст, ки калимотро ба сурате дилпазир бар забони вай ҷорӣ месозад ва бар муҳотаб таъсире некӯ ба ҷо мегузорад»:

«إِنِّي مَا عَدَلْتُ بِمَوْلَانِي إِلَى هَذِهِ الْعَايَةِ عَنْ أَسْمِهِ إِخْلَالًا بِمَا يُلْزِمُنِي مِنْ حَقِّ سُودِدِهِ، بَلْ إِخْلَالًا لَهُ عَمَّا لَا أَرْضَاهُ لِلْمُرُورِ بِسَمْعِهِ وَ لِحَظِّهِ وَ تَحَاوِيًا لِعَرَضِ بَضَاعَتِي الْمُرْجَاةِ عَلَى قُوَّةِ نَفْسِهِ وَ ذَهَابًا بِنَفْسِي عَنْ أَنْ أَهْدِيَنَّ لِلشَّمْسِ ضَوْؤًا، أَوْ أَنْ أَرِيدَ فِي الْقَمَرِ نُورًا، أَوْ أَنْ أَكُونَ كَجَالِبِ الْمِسْكَ إِلَى أَرْضِ التَّرْكِ، وَ الْعُودِ إِلَى بِلَادِ الْهِنْدِ، وَالْعَنْبَرِ إِلَى الْبَحْرِ الْأَخْضَرِ» [7, с.179]

(Яъне: Ман дар осорам то ин андоза аз зикри ному нишони ӯ хуДДорӣ накарда будам, бад-он чиҳат, ки халале ба ҳаққи сарварияш, ки бар ман лозиму зарурист, ворид насозам, балки ба хотири бузургдошту эҳтироми вай дар мамониъат аз гуфторе, ки шунидану дидани онҳо ӯро хушнуд намесозад, ва парҳез аз ироаи бизоати андакам дар баробари нақди вай ва дур сохтани хеш аз ин ки партаве аз рӯшноиро ба хуриед пешкаш намоям ва ё бар моҳи тобон андаке нуру рӯшноӣ бияфзоям ва ё ин ки чун касе бошам, ки ба диёри Турк мушк ва ба билоди Ҳинд уд ва ба ҳошияи уқёнуси Ҳинд анбар фириштад). Саолибӣ дар баробари ишора ба саховату эҳсонӣ фаровон аз таъби баланду хотири нозуки Абулфазл низ ёдовар мешавад ва бо фурутаниву хоксорӣ рӯиност иқрор мешавад, ки дар васфи инсонӣ шарифу начиб ва суҳандоне чун ӯ суҳанҳои тавсифӣ гуфтан мушк ба Хито бурдан аст. Дар маҷмӯъ, бо итминон метавон гуфт, ки намояндагони дигари Оли Микол низ дар дастгириву пуштибонии аҳли адаби арабизабони замони худ, дар рушди иқтисодиву иҷтимоӣ ва сиёсии давлати Сомониёну Ғазнавиён монанди се тан – Абӯнасор ибни Аҳмади Миколӣ, Ҳасанаки Вазир, Абулфазл ибни Убайдуллоҳ Аҳмади Миколӣ аз рӯи тақозои ҷавҳару асолати форсизабонияшон саҳмгузор буданд. Аз тарафи шоирони машҳуру маъруфи давр Абӯбакри Хоразмӣ, Бадеуззамони Ҳамадонӣ, Абӯмансури Саолибӣ марвиди мадҳу ситоиши зиёд қарор гирифтани барҷастатарин намояндагони хонаводаи Микол далели қотеъ ва равшани ҷойгоҳу мақоми онон дар арсаи сиёсату фарҳанг ва адабиёти давраи худ мебошад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Амонов, А. Саолабии Нишопурӣ ва «Симор-ул-қулуб фи-л-музоф ва-л-мансуб»-и ӯ [Матн]: Рисола барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ /А.Амонов.–Хучанд, 2010.–153 с.
2. ас-Саъолибӣ ан-Найсобурӣ. Симор-ул-қулуб фи-л-музофи ва-л-мансуб [Матн]: Таҳқику Муҳаммад Абулфазл Иброҳим / ас-Саъолибӣ ан-Найсобурӣ.–716 с. (дастхат)
3. Донишнома 2008. Донишномаи Сомониён [Матн]: Дар ду муҷаллад. Ҷилди якум (А–М). – Хучанд: Нури маърифат, 2008. – 545 с.
4. Морун, Абуд. Бадеуззамон ал-Ҳамадонӣ [Матн] / Абуд Морун.– Дор-ул-маъориф бимиср. – Алқоҳира, 1971 м.
5. Ҳақиқат, Абдурафиъ. Шаҳидони қаламу андеша [Матн] / Абдурафеъ ҳақиқат.–Теҳрон: Кумуш, 1378 ҳ.ш.
6. Ҳамадонӣ, Аҳмад ибн Ҳусайн Бадеуззамон. Расоилу Абилфазл Бадеъиззамон ал-Ҳамадонӣ [Матн] / Аҳмад ибн Ҳусайн Бадеъуззамон Ҳамадонӣ:Тубиъа фӣ матбаъати-л-ҷавоиб би-л-устонат-ил-олияти, 1298.
7. Ҳусайнӣ, Муҳаммадбоқир. Қоҳизи Нишопур [Матн] / Муҳаммадбоқир Ҳусайнӣ.– Машҳад: Донишгоҳи Фирдавсӣ Машҳад. 1382.–387 с.
8. Ҷурфодиконӣ, Абушшараф Носеҳ ибни Зафар. Тарҷумаи таърихи Яминӣ [Матн]:Муқаддима, таҳия, таҳшия, таълиқот, луғот ва феҳристи Н.И.Ғиёсов) /Абушшараф Носеҳ ибни Зафари Ҷурфодиконӣ. – Хучанд: Ношир, 2013. – 420 с.

REFERENCES:

1. Amonov, A. Saolabi Nishopuri and his “Simor-ul-qulub fi-l-muzof wa-l-mansub” [Text]: candidate dissertation in philology /A.Amonov. – Khujand, 2010. – 153 p.
2. as-Sa`alibi an-Naysaburi. Simar-ul-Qulub fi-l-muzafi wa-l-mansub [Text]: under the editorship of Muhammad Abulfazl Ibrahim / as-Sa'alibi an-Naysaburi. – 716 p.
3. Encyclopedia 2008. Encyclopedia of the Samanids [Text]: In two volumes. – V.1. (A – M). - Khujand: Light of Enlightenment, 2008. - 545 p.
4. Morun, Abud. Badeuzamon al-Hamadoni [Text] / Abu Murun. – Dar al-Ma'arif bimisr. - Al-Qahira, 1971.
5. Hakikat, Abduraf. Martyrs of Pen and Thought [Text] / Abduraf Haqiqat. – Tehran: Kumush, 1378.
6. Hamadoni, Ahmad ibn Husayn Badeuzzaman. Rasoolu Abilfazl Badeizzaman al-Hamadoni [Text] / Ahmad ibn Husayn Badeuzzaman Hamadoni:
7. Husseini, Muhammadbokir. Jahizi Nishapur [Text] / Muhammadbokir Hussaini. – Mashhad: Mashhad Firdaws University. 1382. – 387 p.
8. Jurfadiqoni, Abushsharaf Noseh ibn Zafar. Translation of the History of Yamini [Text]: Introduction, elaboration, elaboration, analysis, dictionary and catalog of N.I. Giyosov) / Abushsharaf Noseh ibn Zafari Jurfodiqoni. - Khujand: Publisher, 2013. - 420 p.